

HOST

HENNING
MANKELL

POHYBLIVÝ
PIŠEK

CO ZNAMENÁ BÝT ČLOVĚKEM

Henning Mankell
Pohyblivý písek

HENNING
MANKELL

POHYBLIVÝ
PIŠEK

BRNO 2017

Copyright © Henning Mankell, 2014
Published by agreement with Copenhagen Literary
Agency ApS, Copenhagen
Cover photo © Gideon Mendel / Corbis via Getty Images
Translation © Hana Švolbová, 2017
Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2017 (elektronické vydání)
ISBN 978-80-7577-329-6 (PDF)
ISBN 978-80-7577-330-2 (ePUB)
ISBN 978-80-7577-331-9 (MobiPocket)

Evě Bergmanové

Tuto knihu věnuji také památce pekaře Terentia Nea a jeho ženy, jejíž jméno neznáme. Jejich podobizny se nacházejí na fresce v jejich domě v Pompejích.

Dva lidé uprostřed života. Jsou vážní, ale zároveň zasnění. Ona je velmi krásná, nicméně plachá. Také on působí nesmělým dojmem.

Vypadají jako dva lidé, kteří svůj život berou velmi vážně.

Když v roce 79 po Kristu vybuchla sopka, nejspíš neměli moc času, aby pochopili, co se stalo. Zemřeli tam, vprostřed života, pohřbení pod žhavou lávou a popelem.

*Nestyd' se, že jsi člověk, buď hrdý!
V tobě se donekonečna otevírá klenba za klenbou.
Nikdy tě nedokončí, a tak to i má být.*

Tomas Tranströmer, „Románské oblouky“

**Část I/
Křivý prst**

1/ Autonehoda

Brzy ráno šestnáctého prosince mě Eva zavezla na benzinku Statoil v Kungsbace, kde jsem si vyzvedl pronajatý vůz. Měl jsem zajet do městečka Vallåkra u Landskrony. Auto jsem měl vrátit večer. Následující den mě čekala vánoční autogramiáda mého posledního románu v několika knihkupectvích v Göteborgu a Kungsbace.

Zimní ráno bylo sychravé. Ale beze srážek. Když se jako obvykle zastavím ve Varbergu na snídani, zabere mi cesta tři hodiny.

Moje divadelní ředitelka z Maputa přijela na návštěvu do Švédska. S Manuelou Soeiro spolupracuji už třicet let. Jednalo se o první pořádnou schůzku k představení, které jsme chystali pro příští podzim. Manuela bydlela u Eyvinda, který měl režírovat verzi *Hamleta*, o níž jsem přemýšlel snad všechna ta léta, kdy jsem působil v Teatro Avenida.

Záhy mě napadlo, že právě *Hamlet* je taková naprosto zřejmá africká královská sága. V Shakespearovi se nacházelo něco „černého“, co by se dalo vyzdvihnout. Faktem je, že existuje téměř totožný příběh, který se v jižní části Afriky odehrál v devatenáctém století. Mě napadlo, že když nakonec všichni zemřou a na scénu vstoupí Fortinbras, jedná

se o bílého muže, který dorazil, aby opravdu začal kolonizovat Afriku. Přišlo mi tedy logické nechat Fortinbrase zakončit hru monologem „být, či nebýt“.

Když chcete uvádět *Hamleta*, musíte mít toho správného herce. My jsme ho už získali. Jorginho to zvládne. V posledních letech vyzrál. Navíc patřil v souboru k těm s největším jazykovým nadáním. Měl jsem pocit, že buď teď, nebo nikdy.

Když jsem projížděl krajem Halland, těšil jsem se na celý den. Byl jsem plný velkého očekávání.

Směrem na jih byly silnice suché, přestože na nebi visely těžké mraky. Nejel jsem nijak rychle, ne jako obvykle. Uvedl jsem čas příjezdu a nechtěl jsem přijet moc brzy.

Odehrálo se to velmi rychle. Severně za Laholmem odbočuji do levého pruhu, abych předjel pomalý nákladní vůz. Někde na vozovce se nachází skvrna, asi od oleje. Najednou dostanu smyk, který se mi nedaří vyrovnat. Auto míří přímo do svodidel. Čelní náraz, vystřelený airbag. Před očima se mi zatmí a na několik vteřin upadnu do bezvědomí.

Tiše sedím. Co se stalo? Cítím, že všechno je v pořádku. Nejsem zraněný, nekrvácím. Potom vystupuji. Auta zastavila a přibíhají ke mně lidé. Po pravdě jim říkám, že nejsem zraněný.

Postavím se na okraj silnice a volám Evě. Když se ozve v telefonu, snažím se být naprosto klidný.

„To jsem já. Slyšíš?“ povídám. „A slyšíš, že je všechno tak, jak má?“

„Co se stalo?“ zeptá se okamžitě.

Vyprávím o nehodě. Zmírním ránu do svodidel. Všechno je v pořádku. Přesně nevím, co se bude dít. Ale je mi dobře. Nevím, jestli mi věří.

Potom volám do Vallåkry.

„Nedorazím,“ oznamuji. „Za Laholmem jsem najel do svodidel. Nejsem zraněný. Ale pojedu domů. Auto je na odpis.“

Přijíždí policie. Podstoupím dechovou zkoušku. Potvrdí, že jsem střízlivý. Popisují nehodu. Během té doby odtahují hasiči auto, které přijde rovnou do šrotu. Řidič záchranky se ptá, jestli by mě přece jenom neměl zavézt na kontrolu do nemocnice. Odmítnu. Nic mě přece nebolí.

Policisté mě zavezou na nádraží v Laholmu. O půl hodiny později sedím ve vlaku, který míří zpět do Göteborgu. Z cesty do Vallåky sešlo.

Ještě pořád na ni nedošlo. Stejně jako na autogramiádu z následujícího dne.

Ačkoliv pořádně nedokážu říct proč, datuji své onemocnění rakovinou právě k tomuto dni, šestnáctému prosinci 2013. Samozřejmě to postrádá veškerou logiku. Můj nádor s metastázami musel růst delší čas. Onoho dne se také neprojevily žádné příznaky.

Bylo to spíš varování. Něco se děje.

O týden později, přesně na Vánoce, jsme s Evou odjeli do našeho bytečku v Antibes. Na Štědrý den mě probudil bolavý a ztuhlý zátylek. Napadlo mě, že jsem jako pitomec špatně ležel a zablokoval si krk.

Ale bolest nepolevovala. Navíc se rychle šířila do pravé paže. Ztratil jsem cit v pravém palci. Nakonec jsem zavolaal jednomu ortopedovi ve Stockholmu, kterého se mi podařilo zastihnout, ačkoliv byly svátky. Odcestoval jsem do Švédska a on mě dvacátého osmého prosince vyšetřil. Domníval se, že by se mohlo jednat o počínající výhřez ploténky v krční páteři, ale samozřejmě to není možné určit bez důkladného rentgenového vyšetření. Dohodli jsme se, že k tomu dojde po svátcích.

A pak přišel osmý leden. Ráno bylo chladné a lehce sněžilo. Myslel jsem si, že půjde jenom o potvrzení vyhrězlé ploténky. Bolest v zátylku přetrvávala. Silné léky proti bolesti pomáhaly jen na to nejhorší. Bylo nutné krk ošetřit.

Brzy ráno jsem podstoupil dvojí rentgenování. Po dvou hodinách se zablokováný krk a domnělý výhrěz ploténky přeměnily ve vážnou diagnózu rakoviny. Na obrazovce mi ukázali třicentimetrový nádor v levé plicí. V krčním obratli mám metastázu. Ta způsobila bolest.

Dostal jsem velmi jasnou informaci. Je to vážné, možná neléčitelné. Ochromeně jsem se zeptal, jestli to znamená, abych odešel domů a čekal na konec.

„Dřív by to tak bylo,“ řekl lékař. „Dnes ale jednáme.“

V Sofiině nemocnici, kde jsem se výsledky dozvěděl, se mnou byla Eva. Když jsme potom stanuli venku v chladném zimním dni a čekali na taxi, moc jsme toho nenamluvili. Vlastně jsme neříkali nic.

Sledoval jsem však dívenku, která, plná energie a radosti, skákala ve sněhové závěji.

Představil jsem si sám sebe jako dítě skákající ve sněhu. Teď mi bylo šedesát pět a dostal jsem rakovinu. Neskákal jsem.

Jako by mi Eva četla myšlenky. Pevně mě chytila za ruku.

Když jsme odjížděli, dívka pořád poskakovala v závěji.

Dnes, osmnáctého června, když to píšu, můžu uplynulý čas popsat jako dlouhý i krátký zároveň.

Nemůžu udělat tečku. Ani za smrtí jako východiskem, ani za uzdravením. Jsem uprostřed. Ke konečnému, platnému výsledku jsem nedospěl.

Tímto jsem si však prošel a toto jsem prožil. Příběh postrádá konec. Stále se odvíjí.

A právě o tom pojednává tato kniha. O mém životě. O tom, co bylo, a o tom, co je.

2/ Lidé nedobrovolně mřící mezi stíny

Dva dny po autonehodě jsem navštívil släpský kostel, který leží poblíž místa, kde bydlím, u moře, severně od Kungsbaky. Přepadla mě náhlá potřeba podívat se na obraz, který jsem si prohlížel už mnohokrát. Na obraz, který se nepodobá žádnému jinému.

Jedná se o rodinný portrét. Sto let před vynálezem fotografie si jeden majetný člověk objednal olejomalbu. Obraz představuje vikáře Gustava Fredrika Hjortberga a jeho manželku Annu Helenu společně s jejich patnácti dětmi. Malba pochází z počátku sedmdesátých let osmnáctého století, kdy bylo Gustavu Hjortbergovi přes padesát. O několik let později, v roce 1776, zemřel.

Možná to byl člověk, který ve Švédsku zavedl brambory.

Uchvacující a zvláštní, možná i děsivá na tomto obraze je skutečnost, že umělec Jonas Durchs, když se chopil svého úkolu, nezpodobnil pouze ty, kteří žili. Namaloval také děti, které už zemřely. Jejich krátká návštěva na zemi skončila. Ale na rodinný portrét patří.

Malba je komponovaná ve stylu obvyklém pro svou dobu. Chlapci, jak mrtví, tak živí, jsou shromážděni kolem otce vlevo, zatímco dívky stojí u matky na opačné straně.

Ti, kteří jsou naživu, upírají pohled na pozorovatele. Je tam mnoho opatrných, možná plachých úsměvů. Avšak mrtvé děti jsou vyobrazeny napůl odvrácené nebo s tvářemi částečně zakrytými zády těch živých. Z jednoho z mrtvých chlapců vidíme jenom kštici a jedno oko. Jako by se zoufale snažil, aby se také mohl zúčastnit.

V kolébce před matkou leží napůl skryté miminko. V pozadí jsou vidět dívky. Celkem lze napočítat šest mrtvých dětí.

Jako by se čas na obraze zastavil. Přesně jako na fotografii.

Gustav Hjortberg byl jedním z Linného učedníků, ačkoliv nikdy nepatřil mezi ty nejzásadnější. Jako lodní kaplan podnikl nejméně tři cesty do Číny s Východoindickou společností. Na obraze se nachází glóbus a lemur. Hjortberg drží v ruce popsaný papír. Ocitáme se v sečtělé rodině. Gustav Hjortberg žil a zemřel s ideály osvícenství. Navíc byl široko daleko znám jako léčitel. Lidé podnikali poutě do Släpu, aby se jim dostalo rady a uzdravení.

Od doby, kdy tito lidé žili a zemřeli, uplynulo asi dvě stě padesát let. Osm či devět generací, víc ne. V mnohém jsou našimi současníky. A především patří ke stejné civilizaci jako my, kteří se na obraz díváme.

Všichni na plátně se usmívají. Část z nich poněkud strnule, jiní introvertně, další naprosto otevřeně, k osobě pozorovatele až důvěrně.

Avšak to, co si z obrazu zapamatujete, jsou samozřejmě ony odvrácené a napůl skryté děti. Ti mrtví. Jako by se někam pohybovali, pryč od pozorovatele, do světa stínů.

To, co uchvacuje, je nechuť těch mrtvých dětí zmizet.

Vlastně neznám žádné jiné tak silné zobrazení výjimečné tvrdohlavosti života.

Přeji si, aby právě tento obraz přežil jako vzkaz od naší civilizace. Do budoucnosti, která je tak vzdálená, že si ji nedokážu představit. Spojuje víru v rozum a zároveň tragické lidské poměry.

Je v něm všechno.

3/ Velký objev

V citovém zmatku, který mě zaplavil poté, co se ze zabloko-
vaného krku vyklubala rakovina, jsem si uvědomil, že mě
vzpomínky často zavádějí zpět do dětství.

Přesto však trvalo, než jsem pochopil, že mi chce moje pa-
měť pomoci porozumět, vytvořit východisko, abych našel způ-
sob, jak se vypořádat s životní katastrofou, která mě postihla.

Někde jsem prostě musel začít. Musel jsem si vybrat.
A byl jsem čím dál víc přesvědčený, že začátek se nacházel
v mém dětství.

Nakonec jsem zvolil chladný zimní den roku 1957. Když
ráno otevírám oči, nevím, že tento den odhalí velké tajemství.

Časně ráno za tmy mířím do školy. Je mi devět let. Prá-
vě dnes ráno je můj nejlepší kamarád Bosse nemocný. Ob-
vykle ho vyzvednu u domu, který leží jenom pár minut od
budovy soudu, kde bydlím já. Otevře mi jeho bratr Göran
a oznámí, že Bosseho bolí v krku, a zůstane tedy doma. Do
školy tak musím jít sám.

Městečko Sveg je malé. Nejsou tu žádné dlouhé cesty. Přes-
tože od onoho zimního dne uplynulo padesát sedm let, pama-
tuji si všechno do nejmenších podrobností. Roztroušené po-
uliční lampy, jak se pomalu pohupují v nárazovém, nicméně

slabém větru. Jedna lampa před obchodem s barvami má rozbitý kryt. Včera byl v pořádku. Takže se to muselo stát v noci.

Zatímco jsem v noci spal, muselo sněžit. Před obchodem s nábytkem už někdo sníh z chodníku odhrabal. Nejspíš otec Ingy-Britty, kterému obchod patří. Inga-Britt se mnou také chodí do třídy. Ale je to holka, spolu do školy nikdy nejdeme. I když rychle běhá. Nikdo ji nikdy nedohoní.

Dokonce si vzpomínám, co se mi zdálo: Stojím na kře v proudu řeky Ljusnan, která se vine kousek za domem, kde bydlím. Kra míří na jih, je obleva. Panuje jaro. Nacházet se sám na ledové kře by mělo být děsivé, protože to je nebezpečné. Je to sotva pár měsíců, co se jeden kluk starší než já utopil, když se na jezeře poblíž městečka nečekaně prolomil led. Vtáhlo ho to pod něj a ještě ho nenašli, ačkoliv na místo dorazili hasiči a propátrali ho. Na jeho lavici ve škole nakreslila třídní učitelka kříž. Ještě tam je. Všichni ve třídě se bojí děr v ledu a nehod a strašidel. Všichni se bojí toho nepocho-pitelného, čemu říkáme Smrt. Kříž na školní lavici je hrůza.

Ale ve snu je kra bezpečná. Víím, že do vody nespadnu.

Od obchodu s nábytkem přejdu ulici a zastavím se před Lidovým domem. Skví se na něm dvě výlohy. A také dvakrát za týden se změní v biografu film. Přijíždějí v hnědých kartonových krabicích z příjmu zboží na nádraží. Buď se sem dostávají vlakem z Orsy, z jihu, nebo je přiváží motorák z Östersundu. Cestu z nádraží stále obstarává kůň s valníkem. Engman, vrátný v Lidovém domě, krabice zvedá. Já jsem to jednou zkusil, ale marně. Pro devítiletého kluka byly příliš těžké. Kartony obsahují špatný western, který zhlédnu později. Je to jeden z těch běčkových nebo céčkových filmů, v nichž lidé mluví a mluví a na konci vybojují krátký souboj. Sotva něco víc. A všechno v podivných barvách. Postavy jsou často pořezané ve tváři a nebe je víc zelené než modré.

Vidím, že Engman bude promítat *Tvrďáka* a jeden švédský film s Nilsem Poppem. Jediná výhoda tohoto snímku spočívá v tom, že je přístupný. Nebudu se muset proplížít sklepním okýnkem, kudy vede moje a Bossova tajná cestička na filmy dětem nepřístupné.

Právě toho chladného rána před sedmapadesáti lety jsem prožil jeden ze zásadních okamžiků, které navždy ovlivnily můj život. Tu situaci si vybavuji s téměř dokonalou přesností. Jako by se mi ta vzpomínka vypálila do paměti. Najednou mě přepadlo náhlé prozření. Jako bych dostal kopanec. Slova se mi v hlavě sama zformulovala:

„Já jsem já, a nikdo jiný. Já jsem já.“

V tu chvíli jsem získal svou identitu. Předtím byly mé myšlenky tak dětské, jak měly být. Najednou nastal úplně nový stav. Identita je předpokladem vědomí.

Já jsem já, a nikdo jiný. Nemůžu se vyměnit s nikým jiným. Ze života se najednou stala vážná záležitost.

Nevím, jak dlouho jsem tam v mrazu a tmě s tím novým, ochromujícím poznáním stál. Vzpomínám si pouze, že jsem přišel pozdě. Když jsem otevřel dveře školní budovy, Rut Prestjanová, moje třídní učitelka, už hrála na varhany. Odložil jsem si bundu a čekal. Opozdilcům bylo přísně zakázáno vtrhnout dovnitř, když už se zpíval žalm a začala ranní modlitba.

Konec přece jenom přišel, v lavicích to zarachotilo, já jsem zaklepal a vstoupil. Jelikož jsem téměř nikdy pozdě nechodil, paní Prestjanová se na mě jenom zkoumavě podívala a pokývla hlavou. Kdyby vytušila lenost a nezájem, pověděla by to.

„Bosse je nemocný,“ řekl jsem. „Bolí ho v krku a má horečku. Dneska nepřijde.“

Potom jsem se posadil do lavice. Rozhlédl jsem se. Nikdo neodhalil nic z toho velkého tajemství, které v sobě nosis od onoho mrazivého rána roku 1957.

4/ Pohyblivý písek

Život jako by se najednou zúžil. Toho časného rána hned po začátku roku 2014, když mi byla potvrzena diagnóza rakoviny, jako by se život skrčil. Myšlenek ubylo, v hlavě se mi prostírala jakási pustá krajina.

Možná jsem se neodvažoval myslet na budoucnost. Představovala nejisté, zaminované území. Místo toho jsem se neustále vracel do dětství.

Někdy kolem osmi devíti let jsem jistou dobu intenzivně přemýšlel o tom, jaká smrt mě děsí ze všech nejvíc. Není to divné. V tomto věku děti o takových věcech přemýšlejí. Život a smrt začínají představovat zásadní otázky, s nimiž je nutné se vyrovnat. Děti jsou vážná stvoření. Především ve věku, kdy se postupně odhodlávají udělat krok k uvědomělému člověku. K člověku vědomému si skutečnosti, že má jednu identitu, která není zaměnitelná. To, jak vypadáte v zrcadle, se odrazí ve vašem životě. Ale za tím se skrývá vždycky člověk, kterým jste.

Identita se buduje tím, že se odvážíme vypořádat se se složitými otázkami. To vědí všichni, kdo na své dětství úplně nezapomněli.

Nejvíc mě děsilo, že budu kráčet po zamrzlém jezeře nebo řece a voda mě stáhne pod led a já se nedokážu vyhrabat

zpět nahoru. Utopím se těsně pod ledovou krustou, kterou pronikají sluneční paprsky. Udusím se v mrazivé vodě. Z té paniky se nikdo nedokáže dostat. Křik nikdo neslyší. Křik zamrzne jako led a smrt.

Tento strach není nijak zvláštní. Vyrostl jsem v kraji Härjedalen, kde jsou zimy dlouhé a ponuré.

V té době, když mi bylo osm či devět let, se také přihodilo, že jedna dívka v mém věku se zatoulala na příliš tenký led jezera Sandtjärn. Byl jsem u toho, když ji vytahovali. Novina se po Svegu roznesla rychle. Seběhli se všichni. Bylo to v neděli. Její rodiče stáli u jezera pokrytého ledem, v jehož bělosti zela černá díra. Když dobrovolní hasiči dívku svými háky zachytili, rodiče se nezachovali tak, jak to známe z filmů nebo knížek. Nekřičeli. Byli dočista němí. Jiní lidé plakali. Učitelka, jak si vzpomínám. Farář a dívčini nejbližší kamarádi.

Někdo zvracel do sněhu. Panovalo hluboké ticho. Od všech úst stoupaly bílé obláčky páry jako nerozluštitelné kouřové signály.

Utonulá nebyla ve vodě příliš dlouho. Byla však úplně ztuhlá. Když ji pokládali na sníh, její vlněné šaty skřípaly a praskaly. Obličej měla úplně bílý, jako by ji nalíčili. Světlé vlasy pod červenou čepicí trčely do stran jako žluté ramouchy.

Existovala však i další smrt, která mě děsila. Někde jsem o ní četl. Později jsem si zkoušel vzpomenout, kde to bylo. Možná v magazínu o rekordech, v němž se mísily sportovní příběhy s napětím a dobrodružstvím. Nebo to mohl být nějaký cestopis z Afriky či arabských zemí. Nikdy jsem to vyprávění nenašel.

Jednalo se o pohyblivý písek. Jak jistý muž oblečený v khaki uniformě, se zbraní přehozenou přes rameno vstoupil na zrádný písek a okamžitě uvízl. Nehybně ho to stahuje

dolů, nemůže vyváznout. Posléze mu písek začne plnit ústa a nos. Muž je odsouzen. Udusí se a nakonec v písku zmizí i poslední kousek vlasaté hlavy.

Pohyblivý písek je živý. Zrnka písku se proměnila ve strašidelná chapadla, která člověka pohltí. Masožravá písečná díra.

Zrádným ledům jsem se dokázal vyhnout. U jezer ani u řeky Ljusnan právě moc písečných pláží nebylo. Ale mnohem později, když jsem chodil po písečných dunách ve Skagenu, nebo ještě dál v čase, když jsem se procházel po afrických plážích, se vzpomínka na zrádný pohyblivý písek vynořila.

Když jsem se dozvěděl, že mám rakovinu, strach se opět vrátil. Udeřil plnou silou, napadá mě nyní.

Pocit, který mě zaplavil, byl právě děs z pohyblivého písku. Odolával jsem tomu, abych byl stažen a pohlcen tím naprosto paralyzujícím poznáním, že jsem dostal těžkou, nevyléčitelnou nemoc. Trvalo to deset dní a nocí se čtyřhodinovým spánkem, abych se udržel a nenechal se ovládnout strachem, který hrozil, že zničí veškerou mou sílu vzdorovat.

Nevzpomínám si, že bych jedinkrát propadl zoufalství a rozplakal se. Nebo že bych ze zoufalství začal křičet. Jednalo se o tichý boj o přežití v pohyblivém písku.

A nenechal jsem se stáhnout. Nakonec jsem se z písku dokázal vyhrabat a začal zpracovávat to, co se přihodilo. Myšlenka, že si lehnu a počkám na smrt, zmizela. Podstoupím léčbu, která je v současnosti dostupná. Přestože mě nikdy úplně nevyléčí, existuje možnost, že budu žít o něco déle.

Onemocnět rakovinou je životní katastrofa. Teprve později zjistíme, jestli to zvládneme, jestli dokážeme vzdorovat. Co jsem si myslel a co jsem prožíval během oněch deseti

dní, poté co jsem přijal tu katastrofální diagnózu, mi zatím není úplně jasné. Možná ani nikdy nebude? Těch deset dní na počátku ledna 2014, po Třech králich, je zrovna tak zastíněných, zrovna tak temných jako vrchol švédské zimy s jejími krátkými dny. Fyzicky mě tu a tam přepadl nával zimnice, který mi nyní zpětně připomíná situace, kdy jsem trpěl malárií. Ležel jsem v posteli s peřinou pevně přitaženou k bradě.

Dnes jsem si jistý pouze prožitkem pocitu, že se zastavil čas. Všechno se shluklo, jako ve staženém a zhuštěném vesmíru, do jediného bodu, v němž neexistovalo žádné předtím nebo potom — pouze ono nyní. Člověk lpící pevně na okraji smrtelně pohlcujícího pohyblivého písku.

Když jsem nakonec překonal chuť to vzdát, nechat se pohltnout propastí, prostudoval jsem si v knihách, co to vlastně pohyblivý písek je. A zjistil jsem, že zkazky o písku, který dokáže stáhnout a usmrtit člověka, jsou jenom mýtus. Všechny tradované historky jsou smyšlené. Tuto záležitost prozkoumala pomocí praktického experimentu mimo jiné jedna nizozemská univerzita.

Nicméně podobenství s pohyblivým pískem je to, k čemu se dnes přiznávám.

Tak vypadalo oněch deset dní, které dočista změnily předpoklady mého dalšího života. Pohyblivý písek představoval bránu do pekla, z níž se mi nakonec podařilo uniknout.

5/ Budoucnost se skrývá pod zemí

Slovo „Onkalo“ jsem poprvé uslyšel na podzim 2012. Tehdy jsem samozřejmě neměl tušení, že za pár let dostanu rakovinu.

Onkalo je finské slovo a znamená „dutina“. Lze jej použít také pro něco tajemného nebo k vyjádření, že „trollové žijí v dutinách kopců“.

Čirou náhodou se mi ve vlaku mezi Göteborgem a Stockholmem dostal do rukou novinový článek o práci na hloubení tunelů a hluboko položených prostor ve skalách ve finském podloží, v nichž by se měl po — takřka — nekončnou budoucnost ukládat jaderný odpad. Aspoň po období ne kratší než sto tisíc let. Přestože je radioaktivní odpad nejnebezpečnější — nejsmrtelnější — prvních tisíc let, musí být konečné uložení garantováno pro následující tři tisíce generací.

S jadernou energií jsem žil celý život. Z dětství si matně pamatuji, jak se protestovalo a jaký panoval strach z atomových zbraní a devastující války mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, které byly jako dvě šelmy, pouze dočasně oddělené a náhodou umírněné. Potom nastoupila jaderná energie, nehoda u ostrova Three Mile Island, pak Černobyl

a nejnověji Fukušima. Žiji s přirozeným přesvědčením, že už nyní odpočítávají hodiny čas do další katastrofy. Pochybují o jaderné energii. Každé neštěstí či incident blížící se katastrofě mé negativní stanovisko posílily. Pochopitelně vím o pomalém rozpadu radioaktivity a o tom, jak nebezpečný je odpad, s nímž budeme muset žít po tisíciletí. Avšak teprve onoho podzimního dne před dvěma lety jsem vážně pochopil, co to znamená.

Článek otiskli na anonymní stránce. Ostatní zprávy — o milostném životě rockových hvězd, o tom, jak plánovat odvody daní, aniž bychom se dopustili něčeho protizákonného, či jak se zbavit několika kilo během dvou týdnů — působily jako daleko důležitější sdělení.

Samozřejmě tomu rozumím. Život se žije teď.

Lidé často nedokážou napnout svou zvědavost nebo zájem dál než do nejbližších dní, měsíců nebo let. Nebo spíše k dalšímu losování loterie či hry, v níž doufají ve výhru a osvobození od všech povinností tím, že utečou do nějakého ráje v Karibiku či Asii.

Lidé dnes v naší části světa nevěří v Boha. Věří ve stírací losy a podobné záležitosti. Škrábají a hrají donekonečna. Pokud mají štěstí, jsou šikovní a podaří se jim vyhrát velké obnosy, trefili se do černého. Už nemusejí pracovat, nemusejí se starat, jenom dál mohou s arogantním opovržením pozorovat společnost.

Připadá mi, že umění vyhrávat tuto situaci vystihuje velmi přesně. A ne nadarmo. Nyní je možné vyhrát téměř měsíční plat — samozřejmě už zdaněný — na pětadvacet let, nebo možná ještě víc.

Nicméně v oněch novinách byl ten článek o jisté skrýši ve finském skalnatém podloží. V ní se má uchovávat radioaktivní odpad po nekonečně vzdálený čas.

Několik dní po oné cestě vlakem jsem napsal do Onkala a požádal, zda bych to místo mohl navštívit. Dostal jsem příkrou odpověď, že nejsem vítán. V dopise mi sdělili, že si nepřejí, abych zařízení použil jako scénu či místo pro nějaký thriller. Dopáleně jsem odepsal, že mě to ani nenapadlo. Pokud mám nějaký záměr, pak filozofický. Jak lze garantovat uchování životu nebezpečného odpadu po období sto tisíc let? Když jsou nejstarší dosud stojící lidské stavby staré možná pět nebo šest tisíc let? Jak lze zaručit něco, co nikdo z nás dnes žijících nebude nikdy moct zkontrolovat?

Obdržel jsem další odpověď, že se rozhodli nepřijímat návštěvníky, jelikož není možné zaručit jejich bezpečnost dole ve skalních prostorách a tunelech. Mně to samozřejmě připadalo děsivé a zároveň komické, že není možné garantovat bezpečnost jediného návštěvníka, když současně tvrdí, že úložna tam bude až do nepochopitelně vzdálené budoucnosti, dlouho poté co já i onen ředitel, který mi odpovídal na dopisy, budeme mrtví a naše těla se v hrobech rozpadnou.

Pochopil jsem, že finské úložiště Onkalo nikdy nebudu smět navštívit. Podobné práce však probíhaly i ve Švédsku. Poblíž města Oskarshamn.

To město jsem několikrát navštívil, když mi bylo osmnáct. Bylo to dávno předtím, než byla ve Švédsku spuštěna první jaderná elektrárna. A už vůbec nebyla vládě nebo občanům předložena otázka zpracování radioaktivního odpadu.

Napsal jsem do jaderné elektrárny v Oskarshamnu, odkud mi odpověděli, že jsem vítán. O několik měsíců později jsem tam zajel.

Dnes když žiju s rakovinou, mám pocit, že jsem získal nový a nečekaný pohled na to, jak nakládáme s jaderným odpadem.

6/ Bublina ve skle

Viktor Sundström, tak se jmenoval jeden inženýr samouk, který se oženil s mou tetou. Stal se mi v mládí přítelem, jelikož byl, přes svůj věk, stále politický rebel. Dožil se snad pětadevadesáti let. Nikdy ho neunavilo vyprávět o hrozivých podmínkách, v nichž museli žít koncem devatenáctého století chudí lidé z kraje Värmland, odkud pocházel.

Jednou se mi pokusil vysvětlit, co je to vesmír. Tehdy, v polovině padesátých let, dosud nebyla teorie velkého třesku plně přijatým vysvětlením vzniku vesmíru. Viktor se domníval, že vesmír existoval vždycky. Když jsem se ho zeptal, co existovalo předtím, dostal jsem odpověď, že žádné předtím není.

Samozřejmě nebylo možné tomu rozumět. Celá má dětská představa světa se najednou zhroutila. Matně si vzpomínám, že si Viktor uvědomil, že mě znejistil a možná i vystrašil, když mě o toto „předtím“ připravil.

„Nikdo to neví jistě,“ pronesl smířlivě. „Vesmír je velká záhada.“

Nevěřil v Boha. Oceňoval, že můj otec zakázal mně i mým sourozencům být se jen přiblížit k nějaké nedělní škole. Sám nikdy nechodil do kostela, pouze pokud se musel zúčastnit

pohřbu. Bylo mu naprosto lhostejné, co se po smrti stane s jeho vlastním tělem.

Pro mne byl Bůh děsivá veličina. Neviditelná bytost, která se plíží těsně vedle mě a dokáže mi číst myšlenky. Pochopil jsem, že si ani Viktor, ani můj otec nemyslí, že tento neviditelný Bůh stvořil Zemi a planety a hvězdy. Na několik let mi to přivodilo pocit nejistoty. Nijak mě neuspokojovalo, že vesmír se všemi hvězdami, které září za chladných zimních nocí, je velká záhada.

Musí to být něco víc. Musí existovat nějaké „předtím“.

Ačkoliv jsem se o to pokoušel, nedokázal jsem si tehdy představit budoucnost za sto tisíc let. A nedokážu to ani teď. Představím si matematiku, umím spočítat generace, ale pořád to nechápu. Jak by si nějaký člověk mohl dokázat představit pochopitelný svět za tak dlouhou dobu? Jak si můžeme vybavit potomka v třítisíci generaci po nás? Čas před námi se ztrácí ve stejném oparu, jako když se díváme zpět. Ať se otočíme kamkoliv, jsme obklopeni mlhou, nebo spíše hustou tmou. Svě myšlenky můžeme vysílat do všech směrů a časových dimenzí. Ale odpovědi, které zachytíme, nejsou příliš cenné. Nezvládneme se poprat s tím, co se zatím nepodařilo zobrazit dokonce ani spisovatelům sci-fi.

Vědci dokážou pomocí matematických modelů vypočítat všechno od vzniku vesmíru až ke dni, kdy se Slunce začne rozpínat a nakonec pohltí naši Zemi, kdy už oceány budou dávno vyschlé a veškerý život ustane. Životodárné Slunce se nakonec stane naší smrtí. Jako obrovský žhnoucí drak spolkně Zemi, než samo zemře a stane se jednou z chladných trpasličích hvězd. Nicméně matematické modely nečiní časové úseky o nic pochopitelnějšími.

Existují jiné cesty, jak se přiblížit nemožnému pokusu o představu světa za sto tisíc let. Jedna z nich vypadá takto:

Před několika lety jsem požádal svého dobrého přítele, který je foukač skla, aby mi vyrobil sklenici se vzduchovou bublinou. Pro zkušeného řemeslníka se sebeúctou se běžně jedná o zmetek, který je nemilosrdně vyhozen. Ale já jsem přemýšlel o rozdílu mezi pravdou a lží, mezi pohádkou a skutečností. V podvědomí jsem měl uloženou i otázku ohledně času a nekonečných vzdáleností.

Povídá se, že vzduchová bublina, uzavřená mezi průhlednými stěnami skla, se pohybuje. Děje se to tak pomalu, že tento pohyb nemůžeme zachytit pouhým okem. Dokonce ani během dlouhého života se bublina viditelně neposune žádným směrem. Trvá to víc než milion let, než se vrátí na místo, které bylo původním, výchozím bodem. Vzduchová bublina má tedy také oběžnou dráhu, stejně jako se planety pohybují v určitých vzorcích a určitou rychlostí.

Harry Martinson o tom krásně napsal ve svém velkém vesmírném eposu *Aniara*. Pokud si však představíme, že to není mýtus, ale pravda, staneme před dalším problémem: Jak to můžeme kontrolovat? Nikdo, kdo dnes v ruce drží sklenici, tu nebude za milion let. Tisíce generací lidských bytostí nedokážou předat přesné vzpomínky na to, co jejich oči během tisíciletí viděly. Nemůžeme zjistit, jestli je putování bubliny ve skle pravda, nebo lež, mýtus, či ověřitelný fakt.

Samozřejmě mohou vědci pro něco takového sestavit model a provést experiment. Přesto nám může pouze naznačit pravděpodobnost, nikdy nám neposkytne odpověď obsahující přesvědčivou pravdu.

Pokusit se nahlédnout do sto tisíc let vzdálené budoucnosti je jako chůze po provaze mezi tím, co si skrz reálné znalosti dokážeme představit, a tím, co se za pomoci fantazie a mytických zážitků snažíme vytušit.

Člověk je stvoření, které se během tisíciletí vyvíjelo ke stále větší výkonnosti. Asi sotva bychom byli vybaveni tak velkou kreativní kapacitou, která vychází z fantazie a obrazotvornosti, pokud by se nejednalo o nutnou součást naší schopnosti přežít, chránit naše děti, hledat nové cesty, jak opatřit potravu, když obvyklý život naruší sucho, záplavy, zemětřesení nebo výbuch sopky.

Dějiny lidstva, stejně jako všeho živého na Zemi, pojednávají především o vytváření strategií pro přežití. Nic jiného vlastně není důležité. Nakonec se tato schopnost projevuje v tom, že se množíme a necháváme na dalších generacích, aby bojovaly s totožnými problémy přežití, jaké máme my sami.

Život je umění přežít. V podstatě nic jiného.

Sklenice s bublinou stále stojí na polici u mě doma. Pokud ji nikdo neshodí a ona se nerozbije o podlahu, bude tu ještě dlouho poté, co já zemřu.

A myslím, že se bublina pohybuje. Ale nevidím to.

7/ Závěť

Jednoho dne na jaře 2013 píšu závěť. Stále zbývá sedm měsíců, než se ohlásí bolest v zátylku. Nemám žádné psychické ani fyzické potíže. Nejsem nemocný, nemám pocit, že by smrt čekala za dveřmi.

Důvod pro sepsání závěti je úplně jiný.

Když mi před mnoha lety zemřel otec, zanechal po sobě podrobné instrukce, co se má stát s jeho majetkem. Se sourozenci jsem se tak nikdy nemusel dohadovat, jaká byla jeho poslední vůle. Které svazky dopisů máme spálit? Co se smí zachovat, nebo dokonce číst? Jak máme rozdělit nábytek a knihy? Je někdo, kdo by měl získat dědictví? Části dědictví jsme mohli lehce roztřídit a rozdělit a pak jsme se mohli věnovat podstatně důležitějším smutečním činnostem.

Když sepišete závěť, jako byste tím potvrdili svou smrtelnost. V jistém směru to člověk dělá z nanejvýš sobeckých důvodů. Ale především, podle mého, aby to usnadnil těm, kteří budou žít dál.

Když je člověk mrtvý, je mrtvý. Pak už nemůže nic ovlivnit.

Žít znamená dokázat říct ano, nebo ne. Po smrti je člověk obklopený tichem.

Kdy začali lidé sepisovat závěti? Pochopitelně tehdy, když začali vlastnit něco, co by mohlo mít cenu pro pozůstalé. Se soukromým vlastnickým právem se zrodila potřeba vyjádření poslední vůle v psané podobě.

Na sepsání závěti nejspíš pomýšlí většina lidí. Ale nikdy to neuskuteční nebo načrtnou jenom pár formulací do poznámkového bloku. Odkládají to. V mnoha případech to jistě vychází z jednoduchého přesvědčení: Lidé se bojí, že tím přivolají smrt, která si pro ně okamžitě přijde. U jiných jde spíš jenom o pocit, že prostě není kam spěchat. Jsme ještě mladí. Včas na to přijde.

Člověk si vytváří největší ze všech iluzí: jestli umřu. Nikoliv: až umřu.

Ale pak člověk přijde o život při autonehodě. Nebo dostane rakovinu, která se rychle šíří, a potom všechny myšlenky na závěť prostě zmizí. Člověk se zvládne věnovat jenom boji o přežití.

Civilizace po sobě závěti nezanechávají. To jenom jednotliví lidé. Mayové ani Inkové, starověký Egypt či římská říše nezanikly během jediné události, jakou je autonehoda nebo výbuch sopky. K zániku došlo plíživě a do poslední chvíle byl popírán. Tak vyspělá civilizace, jako byla ta jejich, prostě zaniknout nemůže. Za to ručili bohové. Jenom bylo potřeba jim obětovat a řídit se radami a požadavky kněží či šamanů a člověk náležel k civilizaci, která bude existovat navždy. Je etablována ve věčnosti a bude procházet pouze pomalými změnami, aniž by v základu stárла.

To je společný jmenovatel všech velkých starověkých civilizací a kultur; těm, kteří v nich žili, připadaly nesmrtelné.

Výmluvným příkladem kultury, která zanikla, je příběh Velikonočního ostrova. Dnes je Rapa Nui, jak se jmenuje v polynéských jazycích, ostrovem vrženým do Tichého